

ŁUKASZ MARCZAK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Kondycja współczesnej rodziny jako nagląca kwestia społeczna

1. Rodzina w świetle katolickiej nauki społecznej - 2. Przemiany rodziny osłabiające jej kondycję - 3. Promocja wartości rodziny

Nauka społeczna Kościoła w swojej metodzie ukazuje koncepcję człowieka, aby w świetle jego godności i przysługujących mu praw wyjaśniać i oceniać rzeczywistość społeczną¹. Rzetelny osąd uzdalnia do porządkowania życia społecznego, w którym rodzina zajmuje ważne miejsce ze względu na to, że jest naturalną i niemożliwą do zastąpienia fundamentalną komórką społeczną². W nauce społecznej Kościoła podkreśla się zależność pomiędzy koncepcją życia społecznego a koncepcją człowieka w taki sposób, że stopień uszanowania godności osoby ludzkiej warunkuje jakość życia społecznego³. W tym sensie rodzina jako środowisko, w którym powstaje i kształtuje się nowe życie, jest szczególnym ogniwem porządku społecznego.

Zdaniem Edwarda Formickiego, w okresie ostatniego półtorawiecza rodzina znajduje się pod wpływem działań, które powodują jej rozkład. Zespół czynników ideologicznych i społeczno-gospodarczych, rozczłonkowujących rodzinę, staje się w obecnych czasach istotnym problemem społecznym⁴. W jakim sensie dzisiejszą sytuację rodziny można nazwać nagłą kwestią społeczną? Zdaniem Władysława

¹ SRS 41.

² B. SZACKA, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2008, s. 379.

³ O. VON NELL-BREUNING, *Gerechtigkeit und Freiheit. Grundzüge katholischer Soziallehre*, München 1985, s. 20n, 36n.

⁴ E. FORMICKI, *Katolicka nauka społeczna*, Kraków 2014, s. 574–577

Piwowskiego, kwestia społeczna zawiera reakcję Kościoła na istniejące sytuacje w różnych dziedzinach życia i aktywności ludzi oraz jego udział w rozwiązywaniu palących problemów w życiu społecznym⁵. W jakim stopniu dzisiejsza sytuacja rodziny wywołuje zdecydowaną reakcję Kościoła?

Celem artykułu jest przedstawienie stanowiska nauki społecznej Kościoła dotyczącego kondycji współczesnej rodziny. Artykuł rozpoczyna się od prezentacji koncepcji rodziny w ujęciu katolickiej nauki społecznej. Następnie ukazuje przemiany rodziny pod kątem społeczno-ekonomicznym i kulturowym. Artykuł kończy prezentacja stanowiska katolickiej nauki społecznej wobec aktualnej sytuacji rodziny. Artykuł ma charakter przeglądowny i odwołuje się do wskazania bieżących problemów rodziny, ich oceny i propozycji rozwiązania z punktu widzenia papieskiego nauczania społecznego. Literaturę artykułu stanowi głównie nauczanie papieskie zawarte w dokumentach społecznych i przemówieniach, głównie z lat 2005–2014.

1. Rodzina w świetle katolickiej nauki społecznej

Rodzina w nauczaniu społecznym Kościoła jest elementarną i najważniejszą wspólnotą i „żywną komórką społeczeństwa”⁶. W *Familiaris consortio* Jan Paweł II definiuje rodzinę jako wspólnotę mężczyzny i kobiety ożywioną przez miłość, której zadaniem jest działanie na rzecz rozwijania godności i powołania poszczególnych osób. Przez to osoby odnajdują swoją pełnię w bezinteresownym darze z samych siebie⁷. Podstawowym zadaniem rodziny jest nie tylko kształtowanie człowieka przez formację jego osobowości, ale także przygotowanie go do uczestnictwa w społeczeństwie. Przez to rodzina służy człowiekowi⁸ i staje się kolebką wszystkich innych wspólnot⁹. W nauczaniu Jana Pawła II rodzina, a także inne grupy społeczne aż po wspólnoty gospodarcze, polityczne i kulturalne są znakiem i przejawem społecznej natury człowieka¹⁰.

⁵ W. PIWOWARSKI, *Ewolucja kwestii społecznej od „Rerum novarum” do „Centesimus annus”*, RNS 19–20 (1991–1992), z. 1, s. 7–17, tu s. 7.

⁶ DA 11.

⁷ FC 22.

⁸ FC 50, 63n.

⁹ J. MAJKA, *Katolicka nauka społeczna*, Rzym 1987, s. 372.

¹⁰ CA 13; ChL 40.

Rodzina jako naturalny związek posiada swoje własne, niezbywalne prawa. Nie jest tylko zwykłą jednostką prawną, społeczną czy ekonomiczną, lecz stanowi wspólnotę miłości i solidarności, przez co tworzy środowisko przekazywania wartości kulturowych, etycznych, społecznych, duchowych i religijnych, niezbędnych do właściwego rozwoju indywidualnego i społecznego¹¹. Rola rodziny w formowaniu osobowości jest absolutnie unikalna i żadna instytucja społeczna nie jest w stanie zastąpić tego szczególnego organizmu społecznego, nazywanego przez teologów Kościołem domowym¹². Rodzina swoje szczególne zadania jest w stanie wypełnić tylko wtedy, gdy zachowa wewnętrzną jedność i spójność opartą na więzi małżeńskiej¹³. Rodzina wyrasta z więzi małżonków, którzy w naturalny sposób przekazują życie swoim dzieciom. Tej prawdy wynikającej z prawa naturalnego nie może zakwestionować żadna ludzka władza. Z powyższych stwierdzeń wynika, że gdyby jakiegokolwiek zasady ekonomiczne, społeczne czy kulturowe nie brały pod uwagę wspomnianych uwarunkowań naturalnych, stają się przeciwne człowiekowi i naruszają jego wrodzoną godność¹⁴.

W świetle wartości godności osoby ludzkiej wyjaśnia się naturę i cele wszystkich społeczności, poczynając od małżeństwa a skończywszy na rodzinie ludzkiej¹⁵. Człowiek jako istota społeczna potrzebuje innych do właściwego rozwoju, który gwarantowany jest w rodzinie jako naturalnej społeczności¹⁶. Zanik rodziny jest równoznaczny z zanikiem człowieka w świecie, a bez rodziny nie można w pełni zrealizować swojego człowieczeństwa. Osoba ludzka zawsze powinna pozostawać zasadą, podmiotem i celem wszystkich urządzeń społecznych¹⁷. Te przymioty rodziny są istotne, ponieważ razem z jej powstaniem tworzy się naród i jego historia. Przez pokolenia społeczeństwo rozwija się i tworzy swoją specyficzną kulturę, w której centrum znajduje się człowiek i rodzina¹⁸. Kultura chrześcijańska, którą Jan Paweł II w kontekście zagrożenia „kulturą śmierci” nazwał „cywilizacją życia”, opiera się na personalistycznej koncepcji człowieka¹⁹. Każdy system demokratyczny powinien uwzględniać podstawową wartość godności człowieka i jego

¹¹ STOLICA APOSTOLSKA, *Karta Praw Rodziny*, Watykan 1983, wstęp D, E.

¹² C. CIATTINI, *Missione della Chiesa e Dottrina sociale*, Bologna 2012, s. 37–39.

¹³ FC 19–21.

¹⁴ M.A. KRAPIEC, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1993, s. 204–206.

¹⁵ F.J. MAZUREK, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, s. 140.

¹⁶ M.A. KRAPIEC, *Ja – człowiek*, Lublin 1974, s. 380–389.

¹⁷ KDK 25.

¹⁸ J. ŚLEDZIONOWSKI, S. BĘBAS, *Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej*, Kielce 2013, s. 15.

¹⁹ EV 27n.

praw. Odrzucenie tej prawdy nie tylko burzy autentyczny porządek demokratyczny, ale przeobraża go w ukryty totalitaryzm²⁰.

2. Przemiany rodziny osłabiające jej kondycję

Przemianę rodziny zauważa się w kontekście dawno zapoczątkowanych procesów, które przekształcają społeczeństwo tradycyjne w przemysłowo-informacyjne. Dynamiczne zmiany społeczne oddziałują także na życie rodzinne.

2.1. Procesy industrializacji, urbanizacji i indywidualizacji

Siłą napędową zmian społecznych są dwa ściśle powiązane ze sobą procesy: industrializacji i urbanizacji. „W wymiarze społecznym industrializacja stwarza nowy system stratyfikacyjny, oparty na rolach, jakie jednostki i grupy społeczne pełnią w życiu społeczno-ekonomicznym”²¹. W związku z tym wyrasta nowa forma panowania – władza ekonomiczna i nowa forma autorytetu – specjalizacja. Te czynniki są przyczyną zmiany ludzkiej mentalności włącznie z systemem wartości. Industrializacja i urbanizacja w sposób pośredni wpłynęły na więzi, strukturę i funkcje rodziny. Przyczyną tych zmian jest wzmożona ruchliwość społeczna, która osłabia więzi rodzinne przez redukcję częstotliwości kontaktów między członkami rodziny. Industrializacja powoduje też zwiększoną ruchliwość społeczną: dzieci szczególnie z rodzin z niższych klas społecznych mogą awansować w skali hierarchii statusów społecznych, przez co dystansują się znacząco od swoich rodziców. Te procesy wytworzyły nową jakość życia społecznego. Wzmożona ruchliwość społeczna, wyludniająca się wieś, a wraz z nią migracja ludności do miast stały się powodem osłabienia więzi w rodzinie wielopokoleniowej. Rodzina zredukowała kontakty do dwóch pokoleń: rodziców i dzieci²². Autonomizacja życia rodzinnego dezintegruje tradycyjne więzi rodzinne²³

O zmianie modelu relacji rodzinnych decyduje także proces indywidualizacji rodziny. Rodzinę preindustrialną cechowało silne poczucie wspólnoty i jedności, charakterystyczne było traktowanie indywidualności członków rodziny w kontek-

²⁰ CA 46.

²¹ W. MAJKOWSKI, *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej*, Kraków 1999, s. 88. *Tamże*, s. 88n.

²³ S. BARAN, *O nową koncepcję ojcostwa*, POW 41 (2001), nr 9, s. 49–54, tu s. 50n.

ście rodzinnego „my” Przejawiało się to w daleko posuniętej integracji indywidualnych celów z celami rodziny. Rodzina żyła w poczuciu izolacji od innych grup społecznych, ponieważ była samowystarczalna i nie potrzebowała zewnętrznego wsparcia. W obecnych czasach zauważa się tendencje podporządkowywania dobra rodziny indywidualnemu dobru ich członków²⁴. Również we współczesnych czasach dzieci poddawane są oddziaływaniu rozmaitych instytucji opiekuńczo-wychowawczych. Młodzież często spędza czas w grupie rówieśników, w których realizuje swoje aspiracje i dążenia, a preferowany kult kariery i sukcesu w późniejszym życiu małżeńskim sprawia, że dziecko może stać się nawet przeszkodą w realizacji życiowych celów²⁵.

2.2. Dezintegracja rodziny

Wiele czynników kulturowych, społecznych i politycznych przyczynia się do coraz bardziej widocznego kryzysu rodziny. Te czynniki godzą w różnej mierze w prawdę i godność osoby ludzkiej, poddają ją w wątpliwość i wypaczają samą ideę rodziny. Ten stan potwierdza lekceważenie wartości nierozzerwalności małżeństwa i żądanie prawnego uznania związków faktycznych oraz zrównania ich z prawomocnym małżeństwem. Widzi się także próby akceptacji wzorców związku dwóch osób, w których różnica płci nie odgrywa istotnej roli²⁶.

W opinii Michała Kapiasa, w polskich realiach ideę chrześcijańskiej rodziny wypaczają głównie dwie ideologie: kolektywistyczna – wywodząca się z komunizmu, oraz indywidualistyczna – odwołująca się do neoliberalizmu. Są to doktryny programowe, które mają za zadanie zbudować nowy porządek społeczny. Kolektywizm akcentuje wyłącznie kategorię grupy społecznej i tym samym niszczy nieocenioną wartość każdego indywidualnego człowieka, jego wyjątkowość i odrębność. Z kolei ideologia indywidualistyczna skupia się wyłącznie na osobie jako jednostce, atomizuje ją ze społeczeństwa i uniemożliwia tworzenie rodziny jako wspólnoty kochających się osób²⁷. Kapias tymi ideologiami tłumaczy obecny kryzys rodziny i zaznacza, że rozcłonkowanie rodziny skutecznie uniemożliwia realizację jej trojkiego celu: troski o zabezpieczenie bytu tak materialnego,

²⁴ M. ŁĄCZKOWSKA, *Zmiany tradycyjnego modelu rodziny*, w: TAŻ (red.), *O godności ojcostwa*, Gdańsk 2000, s. 189–198, tu s. 192n.

²⁵ J. AUGUSTYN, *Ojcostwo. Aspekt pedagogiczny i duchowy*, Kraków 2009, s. 41n.

²⁶ JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska „Ecclesia in Europa”*, Watykan 2003, nr 90.

²⁷ M. KAPIAS, *Defragmentacja rodziny jako przyczyna jej kryzysu*, w: M. KAPIAS, R. ŚPIEWAK (red.), *Kryzys w rodzinie czy rodzina w kryzysie*, Pszów 2014, s. 49–71, tu s. 50n.

jak i duchowego wszystkich jej członków, zrodzenia dzieci i opieki nad nimi oraz stworzenia fundamentalnej komórki społecznej²⁸.

Kapias w celu obrazowego pokazania procesów dezintegracji rodziny używa pojęcia „defragmentacja” Twierdzi, że niszczenie rodziny odbywa się przez defragmentację społeczne, kulturowe, ekonomiczne, religijne i edukacyjne. Te procesy polegają na przemodelowaniu rodziny, aby podporządkować ją wytyczonym celom ideologicznym²⁹ Jego zdaniem, „rozkład rodziny przybiera dziś już oficjalną wersję instytucjonalną – przez ułatwianie przeprowadzenia rozwodów, manipulowanie seksualnością człowieka, czy legalizację związków partnerskich, a nawet homoseksualnych”³⁰. W ostatnich czasach, naznaczonych nurtem postmodernistycznym, doszło do zredefiniowania rodziny. Spowodowało to ustalenie jej nowych struktur, niezwiązanych już z tradycyjną wspólnotą dwojga osób przeciwnej płci i rodzących się w takim związku dzieci, ale określających ją jako dowolny związek nieokreślonej „liczby jednostek ludzkich”³¹.

Do zmieniającej się rzeczywistości rodziny – jak zauważa Anna Kwak – dostosowywane są rozwiązania prawne. Granice między rodziną a nierodzinnymi formami są coraz mniej wyraźne. Znacznie częściej występuje ogólne przyzwolenie społeczne na wzrost kohabitacji, urodzeń pozamażeńskich i rozwodów³². Coraz powszechniejsze stają się związki typu LAT (*Living Apart Together*), w których para nie dzieli tego samego gospodarstwa domowego, a każdy partner ma swoje mieszkanie³³. Zmienia się typ małżeństwa. Zauważa się proces przechodzenia od małżeństwa instytucjonalnego w kierunku małżeństwa koleżeńskiego, a następnie indywidualistycznego. W ostatnich latach obniżył się wskaźnik występowania małżeństw instytucjonalnych, natomiast wzrósł wskaźnik występowania małżeństw koleżeńskich. W małżeństwach następuje przesunięcie nacisku na własny rozwój zamiast na życie rodzinne³⁴. Częściej zauważa się świadome i dobrowolne pozostawanie osobą żyjącą w pojedynkę (singiel)³⁵. Jawnie zauważa się tendencje zakłamywania prawdy o ludzkiej płciowości w upowszechnianiu pornografii, któ-

²⁸ M.A. KRAPIEC, *Człowiek i prawo naturalne*, s. 149n.

²⁹ M. KAPIAS, *Defragmentacja rodziny*, s. 49–71.

³⁰ M. KAPIAS, R. ŚPIEWAK (red.), *Kryzys w rodzinie czy rodzina w kryzysie*, s. 7.

³¹ *Tamże*, s. 8.

³² A. KWAK, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2005, s. 54.

³³ TAŻ, *Współczesne związki heteroseksualne: małżeństwa (dobrowolnie bezdzietne), kohabitacje, LAT*, Warszawa 2014, s. 346–384.

³⁴ *Tamże*, s. 298–308.

³⁵ M. KAPIAS, R. ŚPIEWAK (red.), *Kryzys w rodzinie czy rodzina w kryzysie*, s. 8.

ra, traktując płciowość przedmiotowo, poniża ją w osobie i tym samym uwłacza osobie w sferze płci³⁶. Jeszcze bardziej zatrważa problematyka ideologii *gender*, która lansuje zasady całkowicie sprzeczne z rzeczywistością i integralnym rozumieniem natury człowieka i w konsekwencji burzy naturalny porządek społeczny³⁷. Są to wyraźne sygnały, że zaczyna się dziś podważać tradycyjne struktury rodziny. Rozwiązania prawne, które uznają te trendy za normalne, pokazują, że tradycyjna rodzina oparta na małżeństwie traci swoją siłę moralną. Dziś już nikt nie ma wątpliwości, że normy obyczajowe przestały obowiązywać tak rygorystycznie, jak było to jeszcze kilkadziesiąt lat wcześniej³⁸.

Chociaż zauważa się zmiany z punktu widzenia zewnętrznej struktury pod względem liczebności i trwałości oraz wewnętrznych układów relacji międzyosobowych, to jednak – w opinii Kwak – wciąż instytucja rodziny pozostaje wysoko cenioną wartością³⁹. Również Janusz Mariański twierdzi, że tradycyjna rodzina w polskim społeczeństwie jest jeszcze dość silna, o wiele bardziej niż się zazwyczaj sądzi. Może to wynikać z wysoko cenionej wartości katolickiego związku małżeńskiego. Natomiast niepokojące są wyraźne zmiany, które dokonują się w świadomości moralnej Polaków⁴⁰. Pomimo powszechnie deklarowanej istotności nauczania Jana Pawła II, badania CBOS pokazują, że Polacy są dalecy od akceptowania w całości papieskiego nauczania moralnego⁴¹. Mariański zaznacza jednak, że bez tego nauczania polską rodzinę dotknąłby jeszcze większy kryzys⁴².

W przemianach polskiego społeczeństwa niepokoją procesy selektywności wiary i jej prywatyzacji. Polacy w coraz mniejszym stopniu odczuwają potrzebę religijnego uzasadniania własnych zasad moralnych i w wielu kwestiach deklarują poglądy moralne niezgodne z wyznawaną przez siebie religią⁴³. Przypisywanie sobie

³⁶ EU NET ADB, *Badanie nadużywania Internetu przez młodzież w Polsce i Europie*, Warszawa 2012, s. 7; B. BASSA, *Przeciw godności człowieka*, w: M. WÓJCIK (red.), *Człowiek – Osoba – Płeć*, Łomianki 1998, s. 255–267, tu s. 264.

³⁷ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *List pasterski na Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku*; http://episkopat.pl/dokumenty/5545.1,List_pasterski_na_Niedziele_Swietej_Rodziny_2013_roku.html (4 II 2015).

³⁸ A. KWAK, *Współczesne związki heteroseksualne*, s. 10.

³⁹ TAŻ, *Rodzina w dobie przemian*, s. 67n.

⁴⁰ J. MARIAŃSKI, *Katolicyzm polski. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Kraków 2011, s. 365.

⁴¹ R. BOGUSZEWSKI, *W oczekiwaniu na kanonizację Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS*, (2014), nr 51, s. 14.

⁴² J. MARIAŃSKI, *Katolicyzm polski*, s. 365.

⁴³ TENŻE, *Religijność młodzieży polskiej w procesie przemian*, ZNKUL 53 (2010), nr 2, s. 39–61, tu s. 47.

wysokiej religijności i moralności często wiąże się z jednoczesnym przyzwoleniem na stosowanie środków antykoncepcyjnych, seks przedmałżeński czy rozwody⁴⁴. W sferze moralnej obszar problemów związanych z seksualnością charakteryzuje się znaczną prywatnością i odchylaniem się od norm nauczania Kościoła w tej kwestii. W kontekście życia rodzinnego „zagrożone jest pojmowanie wspólnoty małżeńskiej jako sakramentalnego związku mężczyzny i kobiety”⁴⁵. Często błędnie rozumiane są cele małżeństwa i jego zasadnicze przymioty. Płciowość traktuje się jako zwykłe dobro konsumpcyjne, a od końca lat osiemdziesiątych rozszerza się tendencja oddzielania jej od prokreacji⁴⁶. Odłączenie prokreacji od płciowości jest wyrazem braku szacunku do ludzkiego życia⁴⁷. Mariański zauważa w społeczeństwie polskim ogólne osłabienie chrześcijańskiego etosu. W dłuższej perspektywie te sygnały mogą być niepokojące dla kondycji polskiej rodziny.

Postawy i zachowania religijne podlegają niezmiennym zmianom w wyniku doświadczenia indywidualnego i społecznego. Zmiany formy religijności, która jest mocno zakorzeniona w tradycji społeczeństwa, zachodzą powoli i nie są znaczące, jednak – jak zauważa Mariański – w kontekście intensywnych przemian społecznych, jakie dokonują się współcześnie, postawy i zachowania religijne również ulegają szybszym przeobrażeniom. Procesy modernizacyjne nie są przyczyną zaniku religijności, lecz ją przeobrażają⁴⁸. Podobnie, w perspektywie wspomnianych procesów, rodzina nie zniknie z kontekstu społecznego. W tym kontekście rodzi się pytanie: Jaka będzie jej kondycja wobec lansowanych trendów, które są sprzeczne nie tylko z nauczaniem Kościoła katolickiego, ale także z prawem naturalnym?

3. Promocja wartości rodziny

Nauka społeczna Kościoła nie dostarcza technicznych rozwiązań dotyczących problematycznej sytuacji współczesnej rodziny, ale przypomina podstawowe zasady, które są normami ludzkiego rozwoju⁴⁹. W obliczu współczesnych problemów rodziny potrzeba koniecznie zatroszczyć się o ochronę życia człowieka i jego godności. Zdecydowanie należy odrzucać wizję człowieka, zgodnie z którą uważany

⁴⁴ R. BOGUSZEWSKI, *Religijność a zasady moralne. Komunikat z badań CBOS*, (2014), nr 15, s. 12.

⁴⁵ J. MARIAŃSKI, *Katolicyzm polski*, s. 365.

⁴⁶ B. SZACKA, *Wprowadzenie do socjologii*, s. 395.

⁴⁷ J. MARIAŃSKI, *Katolicyzm polski*, s. 364n.

⁴⁸ TENŻE, *Religia w świecie ponowoczesnym*, Warszawa 2010, s. 175–179.

⁴⁹ KDK 36; BENEDYKT XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Watykan 2009, nr 9.

jest on za absolutnego twórcę własnego losu⁵⁰. W każdym czasie celem nauki społecznej Kościoła jest ukazanie rzeczywistości społecznej, w której narusza się godność osoby ludzkiej. Nauka społeczna Kościoła ocenia tę rzeczywistość i podaje propozycję działań rozwiązujących problematyczne kwestie⁵¹.

Zdaniem papieża Franciszka, dzisiejsza kultura boryka się z problemem niedowartościowania osoby i wyizolowania jej ze społeczeństwa na skutek utylitarystycznego indywidualizmu i technokratycznego ekonomizmu. Chociaż głosi się fundamentalne znaczenie godności osoby ludzkiej, to jednak nie brakuje działań, które naruszają tę podstawową wartość. W godność osoby ludzkiej uderzają dziś m.in. hedonistyczne i egoistyczne ideologie praw seksualnych i rozrodczych oraz pozbawiony reguł kapitalizm finansowy, który opanowuje politykę i rujnuje realną gospodarkę⁵². Wobec działań, które podważają podstawy społeczeństwa, a zwłaszcza uderzają w naturalną wspólnotę rodziny, Kościół przedstawia swoje stanowisko wyrażające troskę o tę podstawową komórkę społeczną.

3.1. Troska o rodzinę w dobie kryzysu antropologiczno-kulturowego

W wypowiedziach papieża, w ostatnich dokumentach Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu Polski wydaje się zauważać kontynuację nauczania społecznego Jana Pawła II, które promuje godność osoby ludzkiej, wartość małżeństwa i rodziny. Podczas zgromadzenia nadzwyczajnego Synodu Biskupów na temat rodziny w Rzymie w 2014 r. ojcowie synodalni potwierdzili, że zmiana antropologiczno-kulturowa wpływa dziś na wszystkie aspekty życia, dlatego okoliczności występowania rodziny w takim położeniu domagają się głębokiej analizy społeczno-kulturowej. Pomimo kryzysu instytucji rodziny w kontekście globalizacji, ta wspólnota pozostaje wciąż „szkołą człowieczeństwa”. Takie stanowisko zostało przedstawione w obliczu pojawiania się w społeczeństwie wielu alternatywnych do małżeństwa sposobów życia. Ojcowie synodalni zaznaczyli, że małżeństwo kobiety i mężczyzny, które stanowi fundament kochającej się rodziny, sprzyja propagowaniu wartości chrześcijańskich i jest podmiotem nowej ewangelizacji⁵³.

⁵⁰ BENEDYKT XVI, *Miłość w prawdzie jest główną siłą napędową rozwoju każdej osoby i całej ludzkości*, OsRomPol 30 (2009), nr 10, s. 28–30.

⁵¹ KONGREGACJA DS. WYCHOWANIA KATOLICKIEGO, *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej*, Watykan 1988, nr 18.

⁵² FRANCISZEK, *Nauka społeczna i nowa ewangelizacja. Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady „Iustitia et Pax”*, OsRomPol 34 (2013), nr 1, s. 34–35.

⁵³ *Relatio Synodi III Nadzwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów: Wyzwania duszpasterskie dla rodziny w kontekście nowej ewangelizacji (5–19.10.2014)*, nr 2, 5, 25, 29, 55,

We współczesnym nauczaniu społecznym Kościoła w kwestii rodziny mocno akcentuje się wartość życia ludzkiego, godność osoby ludzkiej i naturalny charakter tej wspólnoty. Papież Benedykt XVI wskazywał, że rodzina opiera się na miłości małżeńskiej, która ma swój własny sposób wyrażania się poprzez rodzenie potomstwa. Wykluczenie z małżeństwa wymiaru przekazywania życia poprzez działania mające na celu uniemożliwienie prokreacji zaprzecza najgłębszej prawdzie o istocie małżeństwa i rodziny⁵⁴. W szukaniu rozwiązań dla małżeństw bezpłodnych nigdy nie można zapominać o godności prokreacji⁵⁵. Nie można oddzielać osoby od fizycznego, psychicznego i duchowego wymiaru natury ludzkiej. Choć kultury zmieniają się wraz z upływem czasu, to jednak negacja bądź ignorancja natury może mieć poważne konsekwencje. Jednostki mogą się w pełni zrealizować tylko wtedy, gdy akceptują autentyczne elementy natury, która konstytuuje je jako osoby⁵⁶. Szerzące się dziś ideologie przeciwne rodzinie łączą się z upadkiem etyki seksualnej, dlatego Benedykt XVI – jeszcze podczas swojego pontyfikatu – wskazywał pilną potrzebę głębokiej refleksji nad rodziną, która stała się w ostatnim czasie przedmiotem obrad nadzwyczajnego Synodu Biskupów w 2014 r.⁵⁷

W nauczaniu społecznym Kościoła podkreśla się, że w dzisiejszym kontekście społecznym potrzeba wspólnie zabiegać o wsparcie prawne dla rodziny jako priorytetowej wartości⁵⁸. Ludzkość potrzebuje dziś głębokiej odnowy kulturowej, odkrycia na nowo wartości stanowiących jej solidny fundament⁵⁹. Ta odnowa kulturowa musi postawić w centrum życia społeczno-gospodarczego osobę i jej godność. Konsekwentnie trzeba umacniać dziś prawo do życia we wszystkich jego wymiarach i zapewnić każdej osobie jak najszerszą ochronę. Rozumienie osoby ludzkiej, w kontekście poniżania człowieka przez systemy ekonomiczne wyzyskujące całe zbiorowości, jest kluczowe dla całego Kościoła. Priorytetową kwestią jest zaan-

<http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/10/18/0770/03044.html> (4 II 2015).

⁵⁴ BENEDYKT XVI, *Chrześcijańską miłość małżeńską można pojąć tylko sercem. Przesłanie do uczestników kongresu z okazji 40. rocznicy „Humanae vitae”*, OsRomPol 29 (2008), nr 12, s. 4–5.

⁵⁵ TENŻE, *Ludzka i chrześcijańska godność prokreacji. Przemówienie do uczestników zgromadzenia generalnego Papieskiej Akademii „Pro Vita”*, OsRomPol 33 (2012), nr 4, s. 38–39.

⁵⁶ TENŻE, *Osoba ludzka w centrum porządku społecznego. Przemówienie do członków Papieskiej Akademii Nauk i Papieskiej Akademii Nauk Społecznych*, OsRomPol 27 (2006), nr 2, s. 50–51.

⁵⁷ TENŻE, *Ewangelizacja i rodzina są nieodłączne. Przemówienie do uczestników XX zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Rodziny*, OsRomPol 33 (2012), nr 2, s. 30–31.

⁵⁸ TENŻE, *Aborcja nie rozwiązuje problemów społecznych. Przemówienie do włoskiego Ruchu Obrony Życia*, OsRomPol 29 (2008), nr 6, s. 41–42.

⁵⁹ TENŻE, *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju*, OsRomPol 31 (2010), nr 1, s. 4–8.

gażowanie się w obronę godności każdej istoty ludzkiej i promowanie wartości rodziny⁶⁰. Brak poszanowania życia ludzkiego i uzurpowanie sobie prawa, by tym życiem manipulować, jest oznaką dehumanizacji społeczeństwa⁶¹.

3.2. Rodzina naturalnym środowiskiem życia

W nauczaniu społecznym ostatnich papieży ukazuje się rodzinę jako przyjazne środowisko dla dzieci nienarodzonych i osób w podeszłym wieku⁶². Papież Franciszek zauważa, że dziś szczególne niebezpieczeństwo wykluczenia ze społeczeństwa dotyczy dzieci nienarodzonych i ludzi starszych⁶³. Stanowisko Kościoła w tej kwestii jest jasne – rodzina jest wyrazem solidarności względem dzieci nienarodzonych i osób w podeszłym wieku, dlatego te kategorie społeczne potrzeba otoczyć szczególną troską. Rodzina jest sanktuarium życia i żywą komórką społeczeństwa, którą należy ochraniać w każdym otoczeniu⁶⁴. W dobie promowania „kultury odrzucenia” ludzi najbardziej bezbronnych rodzina staje się wspólnotą przygarniającą i dającą schronienie. Takie odniesienie się rodziny do osób chorych i cierpiących jest wyrazem odpowiedzialności i solidarności względem nich⁶⁵. Wysoce niemożliwe uznaje się sytuacje uzurpowania przez osoby umierające prawa absolutnej autonomii, gdy próbuje się zapewnić takim ludziom prawo do „wspomagane go samobójstwa” lub eutanazji. Takie prawo nie służy życiu ani godności umierającego. Kościół domaga się także ochrony życia dzieci nienarodzonych. Chociaż w ostatnich dziesięcioleciach – zdaniem papieża Benedykta XVI – wytworzyła się mentalność, która stopniowo umniejsza wartość życia ludzkiego pozostawionego pod osąd jednostek, Kościół wciąż usilnie przypomina o godności dzieci nienarodzonych. Nie sposób nie zauważyć, że obrona życia ludzkiego jest dziś praktycznie trudniejsza⁶⁶. Z perspektywy czasu widać, że zezwolenie na przerywanie ciąży nie

⁶⁰ T. BERTONE, *Człowiek drogą Kościoła. Wykład wygłoszony na otwarciu obrad VII Zjazdu Gnieźnieńskiego*, OsRomPol 28 (2007), nr 7–8, s. 53–57.

⁶¹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, Warszawa 2009, nr 115.

⁶² *Tamże*, nr 114–120, 156–160.

⁶³ FRANCISZEK, *Niech was będzie słycać. Przemówienie do młodzieży podczas Światowych Dni Młodzieży w Rio de Janeiro*, OsRomPol 34 (2013), nr 8–9, s. 8.

⁶⁴ E. COLOM, *Scelti in Cristo per essere santi. Morale sociale*, Roma 2008, s. 159–162.

⁶⁵ FRANCISZEK, *Najcięższą chorobą, na jaką są narażone osoby starsze, jest opuszczenie. Przesłanie z okazji 20-lecia Papieskiej Akademii „Pro Vita”*, OsRomPol 35 (2014), nr 3–4, s. 20–21.

⁶⁶ BENEDYKT XVI, *Gdy człowiek postępuje wbrew sumieniu, rani samego siebie. Przemówienie z okazji zgromadzenia generalnego Papieskiej Akademii „Pro Vita”*, OsRomPol 32 (2011), nr 4, s. 14–16.

tylko narusza godność dzieci nienarodzonych, ale także nie rozwiązuje problemów wielu rodzin i zadaje ranę całemu społeczeństwu⁶⁷. Przeświadczenie, że aborcja pozwoli rozwiązać problemy rodzinne, ekonomiczne czy społeczne, jest ukrytym oszustwem, które niszczy kobietę poprzez syndrom poaborcyjny, zaślepia sumienie ojca i w konsekwencji rujnuje życie całej rodziny⁶⁸. Kościół, chroniąc rodzinę jako naturalne środowisko rozwoju ludzkiego, zabiera głos także w kwestii zapłodnienia pozaustrojowego. Traktowanie ludzkiego embrionu jako przedmiotu, na którym prowadzone są eksperymenty, a więc jego instrumentalizacja, zdecydowanie narusza godność osoby ludzkiej⁶⁹

Do osłabienia rodziny przyczynia się także współczesne planowanie i organizacja pracy pod kątem konkurencji rynkowej i największego zysku. Dezintegracja rodziny odbywa się w kontekście upowszechnienia się konsumpcyjnego i indywidualistycznego stylu życia. Dlatego potrzebna jest refleksja i działanie ukierunkowane na pogodzenie wymogów i czasu pracy z potrzebami rodziny oraz na przywrócenie prawdziwego znaczenia święta, zwłaszcza niedzieli, którą nazywa się dniem człowieka i dniem rodziny. Zdaniem papieża Benedykta XVI, koniecznie trzeba zadbać o jakość relacji rodzinnych, a nie tylko o dobrobyt samej rodziny⁷⁰. Pomimo strukturalnego już zjawiska migracji, rodzina wciąż musi pozostać istotną wartością życia społecznego⁷¹. Aby zatrzymać proces osłabiania więzi rodzinnych na skutek migracji, konieczne są reformy podjęte w celu zapewnienia godziwego wynagrodzenia za pracę oraz właściwej polityki prorodzinnej.

*

Od czasu ogłoszenia adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* minęło już trzydzieści lat i wydaje się, że istnieje potrzeba aktualizacji nauczania Kościoła dotyczącego aktualnych problemów rodziny. Wybrane teksty z nauczania Kościoła z lat 2005–2014 wskazują na ciągłość nauczania o rodzinie Benedykta XVI

⁶⁷ BENEDYKT XVI, *Aborcja nie rozwiązuje problemów społecznych*, s. 41–42.

⁶⁸ TENŻE, *Gdy człowiek postępuje wbrew sumieniu, rani samego siebie*, s. 14–16.

⁶⁹ KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Instrukcja dotycząca niektórych problemów bioetycznych „Dignitas personae”*, Watykan 2008, nr 15; KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Oświadczenie biskupów zgromadzonych na 336. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w sprawie decyzji Parlamentu Europejskiego dotyczącej finansowania badań nad embrionami ludzkimi oraz zarodkowymi komórkami macierzystymi*, OsRomPol 27 (2006), nr 8, s. 50.

⁷⁰ BENEDYKT XVI, *List na VII Światowe Spotkanie Rodzin w Mediolanie w 2012 r.*, OsRomPol 31 (2010), nr 11, s. 7–8.

⁷¹ TENŻE, *Rodzina migrująca. Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy*, OsRomPol 28 (2007), nr 1, s. 4–5.

i Franciszka z nauczaniem Jana Pawła II⁷². Jednak to ciągle, integralne i niezmiennie nauczanie Kościoła domaga się ponownej refleksji w związku z dynamicznie zmieniającym się kontekstem społecznym warunkującym życie rodziny. Dlatego Kościół stoi dziś wobec niespotykanych dotąd realiów, nowych zjawisk antropologicznych i społecznych, wobec których nie można przejść obojętnie⁷³. W takim sensie kondycja współczesnej rodziny jest naglącą kwestią społeczną, której – zdaniem Piwowarskiego – nie można oddzielać od społecznego nauczania Kościoła, ponieważ kwestia społeczna, jak i nauczanie społeczne Kościoła są ze sobą ściśle powiązane, tworząc nawet tzw. „sprężenie zwrotne”⁷⁴. Nadzieję na szczególne stanowisko dotyczące współczesnej rodziny widzi się w oczekiwanej posynodalnej adhortacji stanowiącej podsumowanie prac Zwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów w Rzymie w październiku 2015 r. Obrady Synodu Biskupów, jak i oczekiwany dokument o rodzinie wydają się rozumieć jako reakcję Kościoła na szczególną sytuację dzisiejszej rodziny.

W nauce społecznej Kościoła, szczególnie po encyklice *Caritas in veritate*, zauważa się zdecydowane wołanie o odpowiedzialne korzystanie z wolności i integralny rozwój ludzki, który będzie punktem wyjścia dla rozwoju społecznego i organizowania dobra wspólnego⁷⁵. Również rodzina w tym zadaniu odgrywa ważną rolę i niezbędne jest tworzenie przyjaznego klimatu społeczno-kulturowego dla tej komórki społecznej. Stanowisko Kościoła wobec sytuacji współczesnej rodziny jasno pokazuje, że dziś w życiu społecznym należy podkreślać godność osoby ludzkiej, wartość małżeństwa i rodziny. Rozeznanie procesów społecznych i kulturowych wskazuje, że zachowanie podstawowych praw i wolności człowieka jest jednym z najbardziej aktualnych problemów dzisiejszej kultury. Współczesna rzeczywistość, także w kontekście rodziny, powinna wychodzić z przesłanki, że każdy byt ludzki posiada swoją godność. Rodzina jest bezwzględnie podstawową wartością, ponieważ w niej ubogaca się i pogłębia człowieczeństwo, które służy budowaniu sprawiedliwych struktur społecznych⁷⁶. Dlatego rodzina jest pomostem łączącym kulturą przeszłość narodu z jego przyszłością⁷⁷. Żadne społeczeństwo

⁷² W. IREK, *Początki nauczania społecznego Benedykta XVI*, WrPT 20 (2012), nr 1, s. 7–20.

⁷³ L. BALDISSERI, *Nie odkładajmy problemów na bok. Wywiad Marka Lehnerta z kard. Lorenzo Baldasserim*, „Więź” 57 (2014), nr 2, s. 121–123, tu s. 122.

⁷⁴ W. PIWOWARSKI, *Ewolucja kwestii społecznej*, s. 7.

⁷⁵ R. BOLLATI, *Allargare gli orizzonti dell'umano. Un approccio alla Dottrina Sociale della Chiesa*, Milano 2012, s. 216–218.

⁷⁶ A. DZIUBA, *Humanizująca funkcja kultury*, Warszawa 2013, s. 55, 63.

⁷⁷ S. WYSZYŃSKI, *Rodzina – twierdzą wiary narodu*, w: F. KNIOTEK (red.), *Prymas Tysiąclecia*, Paryż 1982, s. 177–184, tu s. 180.

nie może podważać tej naturalnej wspólnoty ludzkiej, ponieważ podważyłoby tym samym swój własny sens istnienia.

Wydaje się, że dzisiaj szczególną misję wobec rodziny mają do zrealizowania również pracownicy mediów. To od nich zależy, czy rodzina będzie pokazywana jako najwspanialszy wynalazek Pana Boga, jako sanktuarium życia i miłości. Przez dostępne środki społecznego przekazu należy umacniać dziś świadomość świętego i nierozzerwalnego charakteru małżeństwa i rodziny⁷⁸. Cywilizacja życia tworzy się poprzez zwracanie uwagi na wartość rodziny i pielęgnowanie postaw otwartości wobec każdego poczętego dziecka.

*

Streszczenie: Artykuł przedstawia współczesną rodzinę w ujęciu nauki społecznej Kościoła. Rozpoczyna się od przedstawienia chrześcijańskiej koncepcji rodziny jako podstawowej komórki społecznej. Następnie przechodzi do ukazania przemian rodziny pod kątem dynamicznych procesów społeczno-ekonomicznych i kulturowych, które dezintegrują życie rodzinne. Artykuł kończy prezentacją stanowiska katolickiej nauki społecznej wobec aktualnej sytuacji rodziny, które wyraża się w trosce o promocję rodziny w dobie kryzysu antropologiczno-kulturowego. Literaturę artykułu stanowi głównie nauczanie papieskie zawarte w najnowszych dokumentach społecznych i wypowiedziach, głównie z lat 2005–2015.

Słowa kluczowe: katolicka nauka społeczna, współczesna rodzina, kwestia społeczna.

Abstract: The condition of the modern family as a pressing social issue. The paper presents the contemporary family in terms of the social doctrine of the Church. Firstly the Christian concept of family is presented as a nuclear family. Then the article continues with presenting the family transformation as a dynamic process, both social, economic and cultural. The article concludes with a presentation of the catholic social teaching position towards the current situation of the family, which is expressed in an effort to promote the family in times of anthropological and cultural crisis. The literature of the article is mainly papal social teaching contained in the documents and statements, published in the years 2005–2015.

Keywords: Catholic social teaching, modern family, social issue.

⁷⁸ W. DEPO, *Przesłanie do dziennikarzy i ludzi mediów z racji Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu*, http://episkopat.pl/informacje_kep/6416.1,Przeslanie_abp_Waclawa_Depo_do_dziennikarzy_i_ludzi_mediow.html (1 II 2015).